

ZOFIA SZROMBA-RYSOWA, DANUTA TYLKOWA

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA REGIONU¹

Beskid Śląski, najbardziej na zachód wysunięta część Karpat, wchodzi w skład Beskidów Zachodnich. Podzielony jest granicą państwową pomiędzy Polską a Czechosłowacją, na której terenie znajduje się większa część tego masywu górskiego. Na obszarze Polski Beskid Śląski od północy obrzeżony jest Pogórzem Śląskim, od wschodu Kotliną Żywiecką, zachodnią zaś i południową jego granicę stanowi granica państwa². Wśród pasm górskich Beskidu Śląskiego wymienić należy grzbiet Czantorii-Stożka (980-997 m n.p.m.), grupę Baraniej Góry (1214-1250 m n.p.m.) oraz Klimczoka (1119 m n.p.m.), których wzniesienia rozdzielają poszczególne miejscowości tego regionu. Należą do nich: Brenna, Wisła oraz Istebna, Jaworzynka i Koniaków. Brenna, oddzielona wzniesieniem Klimczoka, graniczy z Pogórzem Śląskim. Góry Orłowa i Bukowa stanowią granicę pomiędzy Wisłą a Brenną, za przełęczą Kubalonka zaś zlokalizowane są trzy najbardziej wysunięte na południe wsie, a mianowicie Istebna, Jaworzynka i Koniaków, stanowiące jednolity geograficznie kompleks tego regionu i określane jako wsie „za Kubalonką”. Przez Beskid Śląski przechodzi europejski dział wód pomiędzy Bałtykiem a Morzem Czarnym. Tu bowiem wypływa rzeka Wisła (utworzona z potoków Białej i Czarnej Wiselki) ze swymi licznymi dopływami, jak np. Brennica, następnie Olza, zasilająca zlewnię Odry oraz przepływająca przez wieś Jaworzynkę Cza-deczka, która poprzez Kisuczę i Wag wpada do Dunaju.

Teren Beskidu Śląskiego historycznie związany był z Księstwem Cieszyńskim, którym władała aż do 1625 r. śląska linia Piastów. Po śmierci ostatniego księcia tego rodu rządy objęła jego siostra Elżbieta Lukrecja, po której zgonie w 1653 r. Księstwo Cieszyńskie przeszło w ręce dynastii Habsburgów, rządzącej już wcześniej na terenie Węgier i Czech. Tym

¹ W charakterystyce regionu uwzględniono tylko te elementy, które są pomocne przy interpretacji omawianych zagadnień kulturowych.

² *Geomorfologia Polski*, t. 1: *Polska Południowa. Góry i Wyżyny*, praca zbiorowa pod red. M. Klimaszewskiego, Warszawa 1972, s. 71 n.

samym zasięg jej panowania powiększył się o Śląsk Cieszyński³, na terenie którego Habsburgowie utworzyli wielkie latyfundium, tzw. Komorę Cieszyńską. Polityka jej powołanie zaważyła na stosunkach społeczno-gospodarczych tego obszaru, w tym również górali śląskich, przyczyniając się do likwidacji szalaśnictwa. We władaniu Austrii Śląsk Cieszyński pozostał do 1918 r. Po zakończeniu I wojny światowej i ustaleniu granicy pomiędzy Polską i Czechosłowacją w 1920 r., kiedy to nastąpił podział Śląska Cieszyńskiego między obydwa wymienione kraje, a następnie przyłączeniu do Polski w 1922 r. części Górnego Śląska, interesujący nas obszar znalazł się w województwie śląskim. Po II wojnie światowej należał on do województwa śląsko-dąbrowskiego, a następnie katowickiego, od 1975 r. zaś do nowo utworzonego województwa bielsko-bialskiego.

Proces zasiedlania Beskidu Śląskiego zaczyna się prawdopodobnie w XV w. Po przetrzebieniu lasów na niższych terenach Księstwa Cieszyńskiego zaczęto zakładać osady na obszarach górskich. Pierwsi osadnicy byli to przypuszczalnie zbierowcy z posiadłości szlacheckich ze Śląska Górnego i północnych części Śląska Cieszyńskiego. Dużą rolę w osadnictwie tego obszaru odegrała ludność wołoska, która pojawiła się tutaj w XVI w.⁴ Lasy beskidzkie dawały również schronienie prześladowanej w czasie kontrreformacji ludności protestanckiej. Z początkiem XVII w., za panowania księcia Adama Wacława, który powrócił na łono kościoła katolickiego, wzmożyły się właśnie religijne. Książę ten nakazał ludności powrót do katolickich praktyk religijnych, usuwając z Księstwa ewangelików, kryjących się po lasach, aby zachować swą wiarę. Tam zostawiano ich w spokoju, gdyż osiedlając się przynosili księciu dochód z ziemi, dotąd nie dającej pożytku⁵. Szczególnie widoczne jest to na terenie Wisły, która rozrastała się bardzo szybko jako wieś o znacznej przewadze mieszkańców wyznania ewangelickiego⁶.

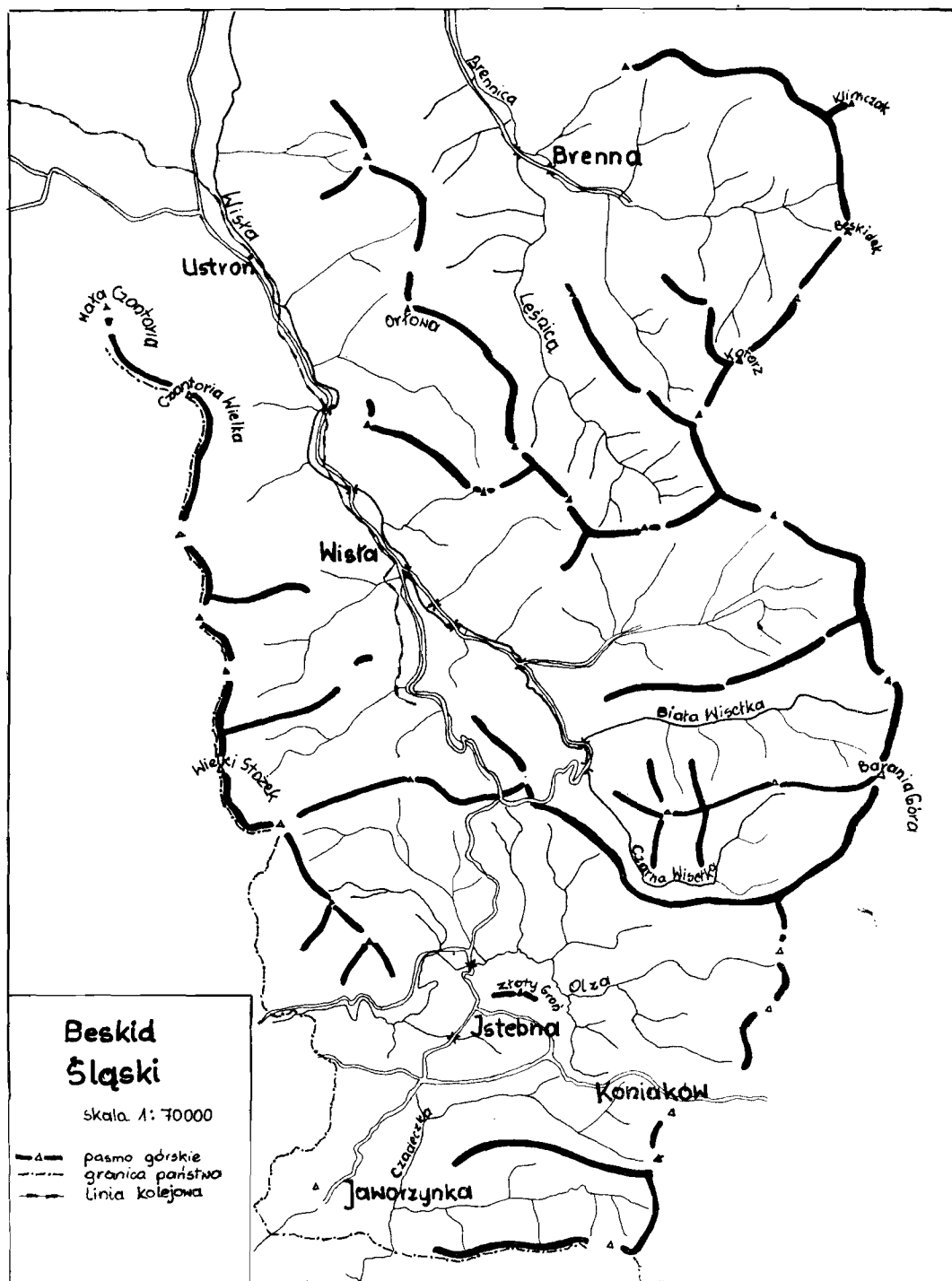
Najstarszą wsią Beskidu Śląskiego jest Brenna, powstała z końcem XV lub z początkiem XVI w., przy czym według urbarza z 1567 r. istniało tutaj dziedziczne „wójtostwo wraz z karczmą, wyszynkiem piwa, rybnikami, z młynem o jednym kole, prawem brania wody do niego z Brennicy

³ Przypomnieć należy, iż Śląsk pod panowaniem czeskim znalazł się w 1339 r., kiedy to Kazimierz Wielki zrzekł się go na rzecz Jana Luksemburczyka; zob. F. Popiołek, *Historia Śląska od pradziejów do 1945 roku*, Katowice 1972, s. 51.

⁴ F. Popiołek, *Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim*, Katowice 1939, s. 30; B. Kopczyńska-Jaworska, *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9: 1950/1951, s. 182.

⁵ Ludność ta bowiem przerabiając wyrobiska na łąki wypasała na nich bydło płacąc księciu za każdą wypasaną sztukę; zob. F. Popiołek, *Początki zasiedlania Beskidów Śląskich*, [w:] *Beskid Śląski*, R. 4: 1933, s. 38.

⁶ F. Popiołek, *Wisła Cieszyńska i jej przeszłość*, „Zaranie Śląskie”, R. 13: 1937, z. 3, s. 137.

Rys. D. Tylkowa

i paszenia świń w górach w lasach bukowych”⁷. Brenna początkowo była wsią szlachecką, w urbarzu z 1621 r. figuruje zaś jako wieś książęca z folwarkiem i hutą szkła. W ciągu XVII w. osiedlali się tam nowi mieszkańcy, rekrutujący się między innymi ze zbiegów politycznych i religijnych. Istebna i Jaworzynka po raz pierwszy wymienione zostały w rejestrze urbialnym rozpoczętym w 1621 r., a ukończonym w 1653 r. Podane tam są zarówno liczba mieszkańców, jak też i ich obowiązki wobec księcia⁸. Nieco wcześniej, bo w 1615 r., zanotowana jest jedna z największych miejscowości Beskidu Śląskiego, a mianowicie Wisła, która w 1643 r. stała się gminą⁹. Najmłodszą i najwyżej położoną wsią tego obszaru jest Koniaków, który powstał z początkiem XVIII w. w obrębie Istebnej, poprzez trzebież lasów. Osadą gminną stał się w 1816 r. Koniaków¹⁰.

Istebna wraz z sąsiednimi wsiami, tj. Jaworzynką i Koniakowem, początkowo należała do parafii w Jabłonkowie. Jabłonków, będący od 1920 r. w granicach Czechosłowacji, stanowił do tego czasu centrum administracyjne, gospodarcze i kulturalne dla wsi położonych „za Kubalonką”. W Istebnej kościół zbudowano dopiero w 1720 r. Służył on mieszkańcom wymienionych wsi aż do 1794 r., kiedy to na jego miejsce postawiono nowy, murowany kościół wraz z plebanią¹¹. Z kościołem wiążą się też początki szkolnictwa w Istebnej, w 1720 r. bowiem przy wspomnianym drewnianym kościółku wybudowano pomieszczenie dla wikarego z Jabłonkowa, przyjeżdżającego tu co trzecią niedzielę z nabożeństwem. W domu tym uczono dzieci czytać i liczyć¹². W 1782 r. wybudowano przy probostwie pierwszą szkołę drewnianą. Szkoła murowana w Istebnej powstała w 1817 r., przy czym nowy budynek szkolny wybudowano w 1896 r. Była to szkoła czteroklasowa, która za czasów II Rzeczypospolitej stała się sześcioklasową¹³. Obecny, nowoczesny budynek wybudowano w centrum wsi w latach trzydziestych naszego stulecia. Ponadto — jak i w innych wsiach beskidzkich — działają peryferyjne szkoły dla dzieci mieszkających w okolicznych przysiółkach. W Istebnej są to szkoły na Wilczem i Łączynie. W Brennej, gdzie początki szkolnictwa i pierwszy kościół sięgają 1785 r., szkoły filialne zlokalizowane są w Bukowej i Leśnicy.

Podstawą egzystencji mieszkańców Beskidu Śląskiego była hodowla.

⁷ Popiołek, *Historia...*, s. 109.

⁸ F. Popiołek, *Powstanie najmłodszych wsi beskidzkich*, „Zaranie Śląskie”, R. 12: 1936, z. 1, s. 2.

⁹ Popiołek, *Wisła...*, s. 135 n.

¹⁰ Popiołek, *Początki...*, s. 44; Sęk [P. Zawada], *Koniaków*, „Gwiazdka Cieszyńska”, R. 89: 1936, nr 29, s. 5.

¹¹ Popiołek, *Powstanie...*, s. 12; J. Zahradnik, *Nasza wieś Istebna. Przyczynki do osadnictwa Śląska Cieszyńskiego*, Cieszyn 1930, s. 6-7.

¹² Parę lat z szkolnictwa w Istebnej, „Ziemia Śląska”, R. 6: 1932, nr 2, s. 2.

¹³ *Ibidem*.

Nieurodzajna ziemia nie mogła bowiem stanowić głównego źródła utrzymania. Stąd dążono stale do powiększania terenów wypasowych i swobodnego korzystania z lasów. Dzielono więc grunty i przekształcano zbocza górskie na pastwiska oraz łąki. W ten sposób podnosiła się w Beskidzie Śląskim granica osadnictwa. Początkowo Komora Cieszyńska nie sprzeciwiała się tym poczynaniom górali śląskich, widząc w tym dodatkowe źródło dochodów¹⁴. W XVII w. i w 1 poł. XVIII w. rozwijała się zarówno hodowla bydła, jak i pasterstwo. W 1748 r. wyszło rozporządzenie cesarskie zalecające sprzedaż poddanym pastwisk, łąk i pól leśnych wraz z prawem trzymania na nich określonej ilości bydła wałaskiego (owiec i kóz) w zamian za czynsz¹⁵. Był to — jak pisze B. Kopczyńska-Jaworska — złoty okres szalaśnictwa na Śląsku¹⁶. W 2 poł. XVIII w. sytuacja uległa jednak zasadniczej zmianie w związku z rozwojem gospodarki leśnej, która dla Habsburgów stała się bardziej korzystna, aniżeli czynsz opłacany przez górali. Wielka własność realizująca w tym czasie zalesianie Beskidu Śląskiego rozpoczyna ostrą walkę z chłopami, rugując ich z obszarów serwitutowych i nakłaniając do zamiany wysoko położonych w górach łąk i pastwisk na inne tereny, w wypadku zaś oporu ze strony górali czyniono im trudności bądź przez zacieśnianie granic, bądź też przez zamykanie dostępu do pastwisk¹⁷. Przez cały XIX w. szalaśnictwo w Beskidzie Śląskim chyli się ku upadkowi. W 1863 r. ukazał się patent césarski dotyczący likwidacji pasterstwa. Wprowadzony ostatecznie w 1872 r. przyczynił się wydatnie do wzmożenia ruchu emigracyjnego do Zagłębia Karwińsko-Ostrawskiego, Francji oraz Ameryki Północnej¹⁸. Ciężką sytuację ludności góralskiej pogłębiły w połowie XIX w. klęski elementarne. W 1846 r. przyszła bowiem zaraza na ziemniaki, następnie głód, który doprowadził do wybuchu tyfusu, dziesiątkującego ludność Beskidu Śląskiego.

Upadek szalaśnictwa dotknął zwłaszcza najzamożniejszą część warstwy chłopskiej, pozbawiając ją znacznych terenów wypasowych. Tym samym przyczynił się on do niwelacji istniejących tam jeszcze w połowie XVIII w. poważnych różnic majątkowych¹⁹. Stratyfikacja społeczna mieszkańców wsi Beskidu Śląskiego przedstawiała się wówczas nastę-

¹⁴ J. Chlebowczyk, *Szalaśnictwo i gospodarka leśna w Beskidzie Śląskim w dobrach Komory Cieszyńskiej u schyłku feudalizmu do 1800 r.*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. 5, Wrocław 1963, s. 12; F. Popiołek, *Studia z dziejów Śląska Cieszyńskiego*, Katowice 1958, s. 76.

¹⁵ L. Sawicki, *Szalaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim*, „Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 14: 1919, dz. 3, s. 145.

¹⁶ Kopczyńska-Jaworska, *op. cit.*, s. 189.

¹⁷ Sawicki, *op. cit.*, s. 155; F. Popiołek, *Szkice z dziejów chłopów w Beskidzie Śląskim*, „Sobótka”, R. 9: 1954, s. 391-458; Zahradnik, *op. cit.*, s. 7.

¹⁸ Sawicki, *op. cit.*, s. 153.

¹⁹ J. Chlebowczyk, *Różnicowanie i początki kapitalistycznego rozwarstwienia wsi cieszyńskiej u schyłku feudalizmu*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. 3, Wrocław 1960, s. 125.

pująco: najzamożniejszą warstwę społeczną na tym obszarze tworzyli gazdowie, tj. kmiecie posiadający gospodarstwa rolne liczące około 50 jochów, czyli mniej więcej 30 ha, parę koni, tereny wypasowe oraz czeladź. Zamieszkiwali oni najczęściej centrum wsi, podobnie jak zagrodnicy, posiadający nadto łąki otrzymywane z serwitutów. Po likwidacji szlachnictwa pod koniec XIX w. uzyskane łąki przerabiano na pola uprawne. Przez budowanie tam chałup i osiedlanie się na stałe tworzone warstwę chałupników²⁰. W ten sposób powstawały liczne przysiółki, tak charakterystyczne dla wsi beskidzkich.

Główny trzon wsi zamieszkiwany zazwyczaj przez najzamożniejszą warstwę we wsiach „za Kubalonką” określany był jako *dziedzina*. W Istebnej usytuowany on był po lewej stronie rzeki Olzy, na południowych stokach Złotego Gronia — najwyższego wzniesienia tej miejscowości. Gospodarstwa tej partii wsi skupione są w tzw. *dworach*, będących pozostałością dawnej wspólnoty gospodarczej, związanej z danym terytorium i zrzeszającej kilka w pobliżu mieszkających rodzin. Oznaczają one zwarte skupisko zagród zlokalizowanych na niedużym terenie. Według opisu z 1896 r. „mieszkańcy poszczególnych dworów korzystają ze wspólnych lasów, pastwisk, uważają place, na których stoją ich zabudowania, za własność zbiorową i zbiorowymi też siłami przeprowadzają do skutku trudniejsze przedsięwzięcia i ulepszenia w gospodarstwie”²¹. Nazwy dworów w Istebnej pochodzą od pierwszych osadników. Tak więc występują tu między innymi Haratyki, Michałki, Kubale, Burowie, Gazurowie itp. Podobnie przedstawia się to w Jaworzynce. W Koniakowie natomiast określenia dworów związane są z nazwami łąk, zdarzeń lub przedmiotów. I tak jest tu tzw. Wydzieraczka — teren, o który toczono były spory rodzinne, Legiery — pochodzące od legarów, Bagno itp.²²

Gospodarstwa chałupnicze w Istebnej zlokalizowane są przede wszystkim w północnej części wsi, na tzw. Zaolziu, po prawej stronie Olzy. Powstały one — jak już wspomniano — z zamiany łąk na pola uprawne, tworząc w ten sposób liczne przysiółki zwane „łakami”, jak na przykład Młaskawka, Pietroszonka, Łączyna, Wilcze itp.

Trzecią osadniczą część Istebnej, a zarazem najstarszą, stanowią Jasnówce, położone nad potokiem Olecka i wysunięte na południowy zachód. Ich nazwa wywodzi się prawdopodobnie od sekty religijnej, chroniącej się tam w głąb lasów przed prześladowaniami²³.

Układ osadniczy Brennej różni się od trzech wsi położonych na południe od Kubalonki, tj. Istebnej, Jaworzynki i Koniakowa. Centrum wsi rozciąga się wzdłuż doliny Brennicy, gdzie skupione są największe

²⁰ Chlebowczyk, *Różnicowanie...*, s. 136; Popiołek, *Wista...*, s. 137-145.

²¹ M. Wysłouchowa, *Ze śląskiej ziemi*, „Tydzień”, dodatek literacki „Kurier Lwowski”, R. 4: 1896, s. 399.

²² Sęk, *op. cit.*

²³ Popiołek, *Powstanie...*, s. 2.

gospodarstwa zbliżone strukturą upraw do wsi o charakterze podgórskim. Na terenie Beskidu Śląskiego tylko bowiem one uprawiają pszenicę ozimą. Osadnictwo rozciąga się tam ponadto wzdłuż dopływów Brennicy, takich jak na przykład Leśnica, Bukowa, Hołcyna. Dolne partie tych dolin mają podobny charakter osadniczy, jak centrum wsi. Osadnictwo bardziej rozproszone, zajmujące stoki wymienionych dolin, posiada genezę analogiczną do omawianych wyżej wsi górskich „za Kubalonką”, to znaczy wiele zlokalizowanych tam gospodarstw powstało z osadnictwa sezonowego.

Warunki środowiskowe wsi Beskidu Śląskiego, a mianowicie ukształtowanie terenu, klimat oraz szata roślinna, wywarły wpływ na stosunki gospodarcze regionu. Klimat Beskidu Śląskiego — właściwy dla strefy górskiej — charakteryzuje się znaczną ilością opadów atmosferycznych. Ich obfitość sprzyja w dużym stopniu rozwojowi lasów, które stanowią 60% ogółu powierzchni tego regionu²⁴. Środowisko geograficzne wpływa na rozwój gospodarczy oraz możliwości produkcyjne tego obszaru, który — według J. Kubicy — zaliczany jest do V rejonu produkcyjnego Polski Południowej o kompleksie glebowo-uprawowym trawiasto-owsianym²⁵. W produkcji rolnej Beskidu Śląskiego priorytetowe miejsce zajmuje uprawa owsa i jęczmienia, a z roślin okopowych ziemniaki oraz rośliny pastewne. Teren ten, jak większość obszarów górskich, charakteryzuje się niedoborem zbóż chlebowych²⁶. Uprawa zbóż ogranicza się bowiem do jęczmienia i owsa jarego, a w małym tylko procencie do jarego żyta, zwanego na tych terenach *jarziną*. Pszenicę ozimą można uprawiać z pewnym efektem jedynie w dolnych partiach wsi Brenna. W końcu XVIII w. na teren Beskidu Śląskiego wkracza uprawa ziemniaków²⁷, obejmująca spore obszary gruntów ornych. Stosunkowo wysoki udział ziemniaków uwarunkowany jest nie tylko możliwościami uprawowymi, lecz także zapotrzebowaniem konsumpcyjnym ludności oraz paszowym inwentarza. Na terenach tych dobrze udaje się kapusta i brukiew, czyli tzw. *kwaki*, spełniające w tradycyjnym żywieniu ważną rolę, współcześnie zaś użytkowane są w hodowli zwierząt. Jeszcze w okresie międzywojennym wysoki udział gruntów przypadających na uprawę lnu, z którego wyrabiano płótno. Sady i ogrody warzywne nie odgrywały tutaj poważniejszej roli. Obecnie sytuacja przedstawia się odmiennie, obserwuje się bowiem tendencje powiększania arealu dla tej grupy upraw.

²⁴ J. Król, *Klimat Śląska Cieszyńskiego*, [w:] *Beskid Śląski*, R. 1: 1930, s. 29; J. Kubica, *Rozmieszczenie i kierunki rozwoju produkcji rolniczej na terenie ziem południowej Polski*, Wrocław 1962, s. 24; J. Lazar, *Gleby województwa katowickiego*, Warszawa 1962, s. 17 n.; W. Milata, *Lato w Beskidzie Śląskim. Szkic klimatologiczny*, „Zaranie Śląskie”, R. 12: 1936, z. 1, s. 43.

²⁵ Kubica, *op. cit.*, s. 17.

²⁶ B. Kopczyńska-Jaworska, *Stosunki społeczno-gospodarcze w tradycyjnej kulturze Karpat Północnych*, Łódź 1967, s. 18.

²⁷ Chlebowczyk, *Szalaśnictwo...*, s. 12.

W tym miejscu można podać kilka danych statystycznych odnoszących się do 1960 r. Tak więc w Istebnej z ogólnej powierzchni gospodarstw, które w tym czasie obejmowały 1647 ha, na grunty orne i sady przypadało 60,7%, łąki i pastwiska — 17,2%, lasy zaś — 16,0%. W Brennej z kolei na 3364 ha ogólnej powierzchni gospodarstw grunty orne i sady wynosiły 24,2%, łąki i pastwiska — 36,8%, lasy — 34,3%²⁸. Dążeniem współczesnej polityki rolnej tego regionu jest zwiększanie powierzchni gruntów orných pod uprawę łąk i pastwisk oraz podporządkowanie produkcji rolnej celom gospodarki hodowlanej²⁹. Wśród hodowanych zwierząt główne miejsce zajmuje bydło i trzoda chlewna³⁰. Zmniejszeniu natomiast uległ chów owiec, które współcześnie hodowane są przy gospodarstwach, a w mniejszym stopniu na szałasach. Hodowla owiec o charakterze pasterskim najdłużej utrzymała się w Brennej. Po upadku szalaśnictwa w Beskidzie Śląskim w XIX w. — o czym już była mowa — w okresie międzywojennym próbowano ją tam reaktywować. Powstała specjalna komisja serwitutowa, która opracowała ustawę o spółkach szalaśniczych. Ustawa ta została zatwierdzona przez Sejm Śląski w Katowicach w 1933 r.³¹ W Brennej założono wycowy, na wzór szwajcarski, szałas na Kotarzu, gdzie owce wypasane są jeszcze współcześnie. Obok przyzagrodowej hodowli owiec po II wojnie światowej na terenie Brennej czynnych było — obok Kotarza — kilka innych szałasów³². W Istebnej natomiast, gdzie w 1947 r. wypasano owce na trzech szałasach³³, działa obecnie spółdzielnia owczarska na przysiółku Andziółówka.

Jednym z istotnych źródeł utrzymania górali śląskich był las, który dostarczał nie tylko płodów naturalnych, przeznaczonych do konsumpcji

²⁸ Źródło: materiały spisowe Głównego Urzędu Statystycznego. Dla porównania warto podać, iż w 1900 r. z ogólnej powierzchni wsi Istebna, liczącej 4828 ha, pola orne wynosiły 14,68%, łąki — 1,97%, ogrody — 0,33%, pastwiska — 19,22%, lasy — 61,87%. W Brennej z kolei na ogólną powierzchnię 7817 ha na pola orne przypadało — 10,41%, łąki — 5,64%, ogrody — 0,36%, pastwiska — 31,66%, lasy — 50,29%; źródło: *Gemeindelexikon im Reichsräte Vertretenem Königsreiche und Länder*. Bd. 11: *Schlesien*, Wien 1906, s. 8-9 (Brenna) i s. 42-43 (Istebna).

²⁹ M. Nowak, *Agrotechniczne podstawy gospodarki rolnej w górach*, Warszawa 1954, s. 7; M. Ralski, *Gospodarka rolna na ziemiach górskich*, [w:] *Zeszyty problemowe postępów nauk rolniczych*, z. 14, Warszawa 1958, s. 60.

³⁰ Dla przykładu można podać, iż w 1900 r. w Brennej zanotowano 208 sztuk koni, 1930 bydła, 2359 owiec i 869 świń. W tym samym roku w Istebnej występowało 138 sztuk koni, 1334 bydła, 165 owiec i 910 świń; źródło: *Gemeindelexikon*.... W 1960 r. sytuacja w dziedzinie hodowli przedstawiała się następująco: Brenna — 149 sztuk koni, 1308 bydła, 580 owiec, 901 świń; Istebna — 103 sztuki koni, 1065 bydła, 236 owiec, 1018 świń; źródło: materiały spisowe Głównego Urzędu Statystycznego.

³¹ K o p c z y ń s k a - J a w o r s k a, *Gospodarka*..., s. 196 n.

³² *Ibidem*, s. 213.

³³ W tym samym roku w Jaworzynie i Koniakowie czynnych było po 1 szałasie, w Wiśle natomiast 8; *ibidem*, s. 213.

żywnościowej oraz hodowli (na paszę i ściółkę), ale stwarzał także możliwość pracy, którą znajdowano przede wszystkim przy wyrębie i zwózce drewna. Wśród tradycyjnych zajęć ludności badanych wsi wymienić także należy wyrób płótna i sukna oraz pracę w miejscowych młynach i tartakach, a w Istebnej ponadto tłuczarni kory³⁴. Zarówno w Brennej, jak i Istebnej jeszcze w latach pięćdziesiątych bieżącego wieku działały folusze, czyli tzw. *wałkownie*³⁵. Część mieszkańców trudniła się również handlem, głównie bydła, które kupowano najczęściej w Milówce na Żywiecczyźnie, a sprzedawano w Jabłonkowie. Ważnymi miejscami handlowymi były ponadto Skoczów i Cieszyn. W Istebnej w okresie międzywojennym, tj. od końca lat dwudziestych aż do wybuchu II wojny światowej, raz w miesiącu odbywały się targi na bydło i nierogaciznę. W 1929 r. Śląski Urząd Wojewódzki w Katowicach zezwolił gminie Wisła na urządzenie cotygodniowych targów³⁶.

Na terenie Beskidu Śląskiego pracę znajdowano również w miejscowych kamieniołomach (w Brennej), przy budowie dróg, szkół, zaś w latach trzydziestych bieżącego wieku dużego sanatorium przeciwgruźliczego dla dzieci i młodzieży na Kubalonce. Część mieszkańców, głównie Wisły, dojeżdżała do pracy w hutach Trzyńca i Ustronia. Pewne dochody czerpano tam również z pobytu letników, którzy zaczęli odwiedzać Beskid Śląski, a szczególnie Wisłę, już nawet w 2 poł. XIX w. Nadmienmy, iż w okresie międzywojennym istniały plany uczynienia z Istebnej miejscowości uzdrowiskowej. Duże zasługi w tym zakresie położył A. Mickiewicz z Warszawy, który zamierzał uczynić z tej wsi „ogród-miasto” na wzór szwajcarski³⁷.

Wśród instytucji działających na terenie Beskidu Śląskiego należy wymienić kółka rolnicze i kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, istniejące tam już z końcem XIX w. Model tych kas wypracował F. Raiffeisen, a na teren Galicji przeniósł F. Stefczyk. Na Śląsku Cieszyńskim pierwszą taką spółdzielnię założono w 1895 r. właśnie w Istebnej, dzięki staraniom tamtejszego kierownika szkoły przy wybitnej pomocy F. Stefczyka³⁸.

³⁴ J. Broda, W. Sokołowski, *Tartak, młyn i tłuczarnia kory w Istebnej*, Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej, seria D, z. 4: 1963, s. 89-179.

³⁵ S. Peters, *Folusz — ludowa fabryka*, „Świat i Życie”, R. 9: 1954, nr 43, s. 2.

³⁶ Targiem objęte były „płody surowe, drób, środki żywności, sprzęt gospodarczy, wyroby rolnicze należące do ubocznych zajęć okolicznych rolników oraz inne artykuły codziennego zaopatrzenia”; „Gwiazdka Cieszyńska”, R. 87: 1929, nr 32, s. 4. Targi w Istebnej miały miejsce w pierwszy poniedziałek po 15-tym każdego miesiąca. Sprawozdania z nich drukowała „Gwiazdka Cieszyńska” (zob. np. R. 80: 1927, nr 68, s. 4; R. 87: 1929, nr 36, s. 5).

³⁷ E. Grim, *Źródła i ostoja śląskiej góralszczyzny*, [w:] *Śląsk Cieszyński. Z życia gospodarczego*, Cieszyn 1937, s. 36.

³⁸ E. Pasek, *Powstanie i rozwój spółdzielczości rolniczej na Śląsku Cieszyńskim*, [w:] *Cieszyński rocznik muzealny*, R. 2: 1972, s. 32; A. H. Kania, *Organi-*

We wsiach Beskidu Śląskiego ważną rolę spełniały również gospody. Były one bowiem nie tylko miejscem wyszynku, ale także wielu zebrań i załatwiania ważkich dla mieszkańców tych miejscowości transakcji. Tak na przykład w Istebnej w gospodzie „u Kubaloka” omówiono i zrealizowano w 1910 r. tak bardzo istotną sprawę dla wsi, jak budowa wodociągu. U „ujca Gazura” z kolei gromadzili się działacze stowarzyszenia Macierz Szkolna, organizacji tak wielce zasłużonej dla oświaty, kultury oraz spraw narodowościowych na Śląsku Cieszyńskim. Została ona powołana w 1895 r. w Cieszynie przez Pawła Stalmacha, krzewiciela oświaty polskiej i kultury wśród szerokich rzesz Śląska Cieszyńskiego, którego pomnik stoi w Istebnej. W kołach Macierzy Szkolnej, zakładanych w poszczególnych wsiach również Beskidu Śląskiego, powstawały amatorskie zespoły teatralne, chóry itp.³⁹, obowiązkiem statutowym zaś było utworzenie biblioteczki⁴⁰. Czytelnictwo we wsiach cieszyńskich było od dawna rozwinięte, w czym duże zasługi położyła Czytelnia Ludowa, założona w 1861 r. w Cieszynie. Do wsi docierało czasopismo „Tygodnik Cieszyński”, przemianowane w 1851 r. na „Gwiazdkę Cieszyńską”. W czasopiśmie tym publikowano wiele regionalnych informacji, również z Beskidu Śląskiego. Jak wspomina Maria Wyślouchowa, znana działaczka ludowa i autorka licznych artykułów poświęconych m. in. Istebnej, właściciel jednej z gospód w tej miejscowości („Na Rogowcu”) rozkładał specjalnie dla górali gazety, które czytali wstępując tam najczęściej w niedzielę⁴¹. W Brennej akcję kulturalno-oświatową realizowało Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej⁴².

Istotna wydaje się również informacja o zróżnicowaniu wyznaniowym mieszkańców wsi Beskidu Śląskiego, posiadającym pewne reperkusje kulturowe. Przeważająca część ludności tego regionu należała do kościoła rzymskokatolickiego, pewien procent zaś — a jedynie w Wiśle większość — stanowiły osoby wyznania ewangelicko-augsburskiego⁴³. Notuje *zacja spółdzielcza Śląska Zaolziańskiego*, „Spółdzielczy Przegląd Naukowy”, R. 11: 1938, nr 10, s. 16-21.

³⁹ Zob. m. in. L. Brożek, *Źródła kultury ludowej*, [w:] *Płyniesz Olzo... Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*, Ostrawa 1970, s. 21-31.

⁴⁰ W 1936 r. koło w Istebnej posiadało 103 członków, a biblioteczka liczyła 456 tomów; zob. „Gwiazdka Cieszyńska”, R. 89: 1936, nr 15.

⁴¹ M. Wyślouchowa, *Z ziemi śląskiej*, „Zorza”, dodatek do „Przyjaciela Ludu”, R. 2: 1901, nr 5, s. 132-134.

⁴² Ze składek mieszkańców wsi i emigrantów z Brennej do Ameryki w latach 1920-1923 wybudowano dom dla stowarzyszenia, w którym wystawiano liczne przedstawienia, jasełka, uczono się pieśni ludowych, zaopatrując się w śpiewniki w redakcji „Gwiazdki Cieszyńskiej” w Cieszynie.

⁴³ *Statystyka ludności w gminach powiatu cieszyńskiego według urzędowych wyników drugiego powszechnego spisu z dnia 9.12.1931*, „Gwiazdka Cieszyńska”, R. 90: 1937, nr 56, s. 3, podaje, iż w Brennej na 3210 mieszkańców było 2721 (84,8%) wyznania rzymskokatolickiego, 425 (13,2%) ewangelicko-augsburskiego, 10 mojżeszowego i 54 innych. Natomiast w Istebnej na 2649 mieszkańców było 2482 (93,7%) wyznania rzymskokatolickiego, 234 (5,1%) ewangelicko-augsburskiego, 11 mojżesz-

się tu też pewien procent adwentystów, zwanych sabatystami, oraz wyznawców różnych sekt i zwolenników spirytyzmu.

Zachodzący nieustannie na terenie badanych wsi Beskidu Śląskiego proces przemian kulturowych dynamizuje się szczególnie po zakończeniu II wojny światowej, stanowiącej istotną cezurę czasową w dziedzinie modernizacji. Niemalą rolę w tym zakresie odgrywa praca poza gospodarstwem, co zdeterminowane jest wielkością, strukturą, jak i możliwościami produkcyjnymi tych gospodarstw. Według spisu z 1960 r.⁴⁴ w Istebnej nie było gospodarstw o powierzchni powyżej 14 ha, w Brennej zaś było ich 8,82%. W przedziale 7-14 ha Brenna posiadała 20,20% gospodarstw, a Istebna — 3,37%. W tej ostatniej wsi odnotowano największych odsetek gospodarstw o wielkości 2-5 ha, tj. 43,31% ogółu gospodarstw rolnych.

Pracę znajdowano zwłaszcza w ośrodkach przemysłowych na Śląsku⁴⁵, a także na terenie Czechosłowacji (zwłaszcza w Ostrawie, Trzyńcu i Karwinie) oraz w rozbudowujących się ośrodkach wczasowych. W 1960 r. w Istebnej na ogólną liczbę mieszkańców, wynoszącą 2989 osób, zawodowo czynnych było 1554, w tym zatrudnionych w gospodarstwach rolnych 885 (tj. 56,88%), a poza rolnictwem 669 (tj. 43,12%). W Brennej natomiast w tym samym roku ogólna liczba mieszkańców wynosiła 3890, z czego zawodowo czynnych było 1852 osoby i analogicznie pracujących w gospodarstwach rolnych 865 (tj. 46,64%), a poza nimi 987 (tj. 53,36%). Praca poza rolnictwem zapewnia nie tylko znacznie lepszą egzystencję, ale stwarza również możliwości kontaktów ponadlokalnych, tak istotnych dla przemian kulturowych i społecznych ludności wiejskiej. Dodać należy, że wsie Beskidu Śląskiego posiadają obecnie dobrze rozwiniętą komunikację autobusową, ułatwiającą zarówno kontakty lokalne pomiędzy rozrzuconymi przysiółkami, jak też dojazdy — zwłaszcza do pracy — do miejscowości położonych w dalszej odległości. W Górnośląskim Okręgu Przemysłowym, gdzie stale wzrasta zapotrzebowanie na siłę roboczą, ludność góralska najczęściej znajduje stałe zajęcie. Teren Beskidu Śląskiego z kolei stanowi bazę dla ruchu wczasowo-turystycznego i uzdrowiskowego mieszkańców Górnego Śląska. Pod tym kątem zostały opracowane

wego oraz 22 innych. W Wiśle na 5807 mieszkańców — 693 (11,9%) wyznania rzymskokatolickiego, 5000 (86,1%) ewangelicko-augsburskiego, 17 mojżeszowego i 97 innych; w Jaworzynie na 1648 mieszkańców — 1616 (98,1%) rzymskokatolickiego, 28 (1,7%) ewangelicko-augsburskiego oraz 4 innych; w Koniakowie na 1268 mieszkańców — 1141 (90%) rzymskokatolickiego i 127 (10%) ewangelicko-augsburskiego. Zob. też A. Wantuła, *Od starej ku współczesnej Wiśle. Jej teraźniejszość*, „Zaranie Śląskie”, R. 13: 1937, z. 3, s. 160-161.

⁴⁴ *Statystyka Polski*. Seria R., z. 17: *Indywidualne gospodarstwa rolne woj. katowickiego*. Spis z dnia 6 XII 1960, Warszawa 1965.

⁴⁵ Mieszkańcy Brennej pracują najczęściej w Kuźni-Ustroń, Skoczowie, Jasienicy, Wodzisławiu, Bielsku i Cieszynie, Istebnej zaś głównie w Wiśle, Ustroniu, Cieszynie i Skoczowie.

plany przestrzennej zabudowy wsi. Największa miejscowość Beskidu Śląskiego — Wisła w 1962 r. otrzymała prawa miejskie i nazwę Wisła-Uzdrowisko.

Jak już podkreślano, proces zmian w poszczególnych wsiach Beskidu Śląskiego przebiegał niejednakowo. Inaczej kształtował się on na terenie Brennej, a inaczej w Istebnej. Jeszcze nawet współcześnie w okresie zmian charakteryzujących się znaczną dynamiką oraz w sytuacji, gdy kontakty pomiędzy poszczególnymi miejscowościami ułatwia rozwinięta sieć komunikacyjna, nadal obserwuje się pewne różnice w dziedzinie ich kultury. Utrwalone one są — jak się wydaje — długowiekową tradycją lub też odmienną reakcją na niektóre procesy modernizacyjne. Odrębności kulturowe zdeterminowane są ponadto zróżnicowaniem wyznaniowym tych wsi, posiadającym także wpływ na kształtowanie się pewnych zjawisk kulturowych.

*

Na zakończenie chcemy przynajmniej w krótkim zarysie przedstawić przebieg dotychczasowych zainteresowań etnograficznych terenem Beskidu Śląskiego. Kultura mieszkańców badanego regionu, podobnie jak i innych obszarów górskich, od dawna bowiem była przedmiotem zainteresowań, które początkowo koncentrowały się głównie w środowisku inteligencji miejskiej⁴⁶. Dużą rolę odegrał tu Bogumił Hoff, który przybył do Wisły w 1882 r. Był on autorem pierwszej monografii tej miejscowości pt. *Początki Wisły i Wiślanie*, stanowiącej inauguracyjny tom zamierzonej, lecz nie zrealizowanej serii wydawniczej noszącej tytuł *Górale Beskidów Zachodnich*. Wpływ na jego zainteresowania wywarły niewątpliwie kontakty z O. Kolbergiem, z którym często odbywał podróże w charakterze rysownika. Za pierwszą drukowaną wzmiankę o kulturze „górali beskidowych” uważa się jednakże „anonimową zapiskę” z 1786 r., opublikowaną przez S. Ciszewskiego w czasopiśmie „Lud” w 1911 r. O góralach śląskich jako odrębnej grupie etnograficznej pierwszy natomiast napisał W. Pol w pracy pt. *Rzut oka na północne stoki Karpat*, wydanej w 1851 r. Należy jeszcze wspomnieć o pobycie w Wiśle w latach 1905-1912 J. Ochorowicza, znanego filozofa i psychologa, który był współzałożycielem i pierwszym prezesem Stowarzyszenia Miłośników Wisły. Odegrał on dość dużą rolę w życiu górali wiślańskich⁴⁷.

⁴⁶ Najważniejsze publikacje odnoszące się do badanego regionu zamieszczono w załączonej bibliografii. Zob. też *Bibliografia historii kultury ludowej Karpat* pod red. M. Gładysza, cz. 1, Warszawa 1960; M. Gładysz, *Bibliografia etnografii Śląska w zarysie*, Katowice 1966.

⁴⁷ Zob. np. M. Pilchówna, *Jak leczono w dawnej Wiśle*, „Głos Ziemi Cieszyńskiej”, R. 16: 1970, nr 15, s. 4; J. Krop, *Wpływ dr. J. Ochorowicza na przeobrażenie się form życia społeczeństwa Wisły*, referat na naukowej sesji regionalnej w Wiśle, 10-11 VIII 1977; L. E. Stefański, M. Komar, *Od magii do psychotroniki*, Warszawa 1982, s. 320.

Grupa górali śląskich, szczególnie atrakcyjna dla badaczy, budziła duże zainteresowanie nie tylko wśród profesjonalistów, ale także amatorów. Już z końcem XIX w. różni miłośnicy swojszczyzny — jak pisze L. Malicki, autor kilku prac poświęconych góralom śląskim — dążyli do zachowania ludowego stroju góralskiego. W okresie międzywojennym niektórzy miejscowi nauczyciele (jak np. F. Sikora, R. Szotkowski i P. Zawada z Istebnej) na uroczystości wkładali strój ludowy dając przykład poszanowaniu tradycji i nakłaniając młodzież szkolną do uczestnictwa w strojach w różnych pochodach i świętach narodowych⁴⁸. Działalność takich jednostek — żeby wspomnieć tylko o Istebnej — jak J. Probosz i ks. E. Grim, długoletni proboszcz w tej wsi, a także wielu innych, których nie sposób w tym miejscu wymienić, pozostawiła po sobie bogate piśmiennictwo. Badacze tego regionu znajdują w nim wiele cennego materiału, którego wartość jest bezsporna.

Etnograficzny nurt naukowy wyraźnie wiąże się z okresem międzywojennym. Wówczas to powstają cenne opracowania problemowe, wśród których na szczególną uwagę zasługują prace M. Gładysza, poświęcone kulturze artystycznej górali śląskich, a także monografie L. Malickiego. Pod koniec okresu międzywojennego powstaje pierwszy projekt podjęcia systematycznych zespołowych badań terenowych, obejmujących m. in. obszar Beskidu Śląskiego⁴⁹.

Po II wojnie światowej Beskid Śląski znalazł się również wśród regionów budzących szczególne zainteresowanie badawcze. Ich efektem są monografie przedmiotowe, wśród których wymienić należy opracowanie zbiorowe pod redakcją K. Zawistowicz-Adamskiej dotyczące pomocy sąsiedzkiej⁵⁰, pracę B. Kopczyńskiej-Jaworskiej poświęconą gospodarce pasterskiej, L. Malickiego dotyczącą stroju góralskiego, L. Dubiela o wyposażeniu wnętrza mieszkalnego, B. Bazieli traktującą o haftach, Z. Szromba-Rysowej o pożywieniu oraz D. Tytkowej o sposobach zdobywania i użytkowania wody.

Obszar Beskidu Śląskiego jest również terenem badawczym Katedry Etnografii Słowian UJ, czego wynikiem są liczne prace magisterskie, a także badania prowadzone przez poszczególnych pracowników Katedry, jak np. T. Dobrowolską, na temat czynników integrujących społeczność wioskową.

Kończąc należy również wspomnieć o pracach badawczych prowadzonych na obszarze Beskidu Śląskiego znajdującego się w granicach Cze-

⁴⁸ L. Malicki, *Strój górali śląskich, Atlas Polskich Strojów Ludowych*, t. 8, Wrocław 1956, s. 11.

⁴⁹ M. Gładysz, *Prace nad etnograficzną monografią Górnego Śląska*, „Etnografia Polska”, t. 1: 1958, s. 88.

⁵⁰ Opublikowane zostało w „Pracach i Materiałach Etnograficznych”, t. 8-9: 1950/1951. Dane dot. następnych opracowań zob. Bibliografia.

chosłowacji⁵¹. Wśród nich na uwagę zasługują publikacje — zwłaszcza z zakresu folklorystyki — przygotowywane przez J. Ondrusza, G. Fierłę, K. Piegzę oraz D. Kadłubca, który jest także redaktorem dwutomowej monografii pt. *Płyniesz Olzo...*

BIBLIOGRAFIA

- Bazielich B.
 1953 *Ludowy haft śląski*, „Polska Sztuka Ludowa”, R. 7, z. 3, s. 165-171.
 1966 *Ludowe wyszycia techniką krzyżykową na Śląsku*, Bytom, ss. 180.
- Ciszewski S.
 1911 *Anonimowa zapiska etnograficzna o góralach beskidowych z roku 1786*, „Lud”, R. 17, s. 124-127.
- Dobrowolska T.
 1981 *Wpływ osadnictwa przysiółkowego na kształtowanie się więzi społecznej*, „Etnografia Polska”, t. 25, z. 2, s. 173-187.
 1982 *Przestrzenny aspekt więzi społecznej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Etnograficzne, Kraków, z. 16, s. 27-41.
- Dubiel L.
 1957 *Wnętrze domu chłopskiego w Beskidzie Śląskim w latach 1860-1950*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 10, z. 2, s. 7-72.
- Fierla G.
 1977 *Strój cieszyński*, Czeski Cieszyn, ss. 64.
- Gładysz M.
 1935 *Góralskie zdobnictwo drzewne na Śląsku*, Kraków, ss. VII, 151.
 1938 *Zdobnictwo metalowe na Śląsku*, Kraków, ss. VIII, 312.
 1970 *Z zagadnień kształtowania się ludowych regionów artystycznych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, Kraków, z. 4, s. 7-18.
- Gładyszowa M.
 1972 *Przeobrażenia w budownictwie ludowym w Karpatach Polskich w latach 1946-1967 na przykładzie Beskidu Śląskiego*, [w:] *Ludowa kultura w Karpatach*, Bratislava, s. 175-187.
 1978 *Górnośląskie budownictwo ludowe*, Wrocław, ss. 304.
- Grim E.
 1937 *Źródła i ostoja śląskiej góralszczyzny*, [w:] *Śląsk Cieszyński. Z życia gospodarczego*, Cieszyn, ss. 33-39.
- Hoff B.
 1888 *Lud cieszyński, jego właściwości i siedziby. Obraz etnograficzny*, Seria 1: *Górale Beskidów Zachodnich*, t. 1: *Początek Wisły i Wiślanie*, Warszawa, ss. 74.
- Kadłubiec D.
 1961 *Kilka notatek o folklorze cieszyńskim*, Kalendarz „Zwrotu”, nr 8, s. 165-167.
- Kopczyńska-Jaworska B.
 1950/1951 *Gospodarka pasterska w Beskidzie Śląskim*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9, s. 155-322.

⁵¹ W Czeskim Cieszynie działa Zarząd Główny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w CSRS, który wydaje m. in. od 1968 r. „Biuletyn Ludoznawczy”.

- 1967 *Stosunki gospodarczo-społeczne w tradycyjnej kulturze Karpat Północnych*, Łódź, cz. 1, s. 262.
- Lipok-Bierwiałczonek M.
- 1974 *Niektóre czynniki kształtujące więź społeczną*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Etnograficzne, Kraków, z. 7, s. 61-79.
- Malicki L.
- 1936 *Zarys kultury materialnej górali śląskich*, Katowice, ss. 103.
- 1947 *Materiały do kultury społecznej górali śląskich*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 6, s. 77-125.
- 1956 *Strój górali śląskich. Atlas Polskich Strojów Ludowych*, Wrocław, cz. 3: Śląsk, z. 3, ss. 102, il. 98, tab. 4.
- Niehorska E.
- 1971 *Z badań nad kulturą ludową Śląska Cieszyńskiego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Etnograficzne, Kraków, z. 5, s. 109-136.
- Ondrusz J.
- 1954 *Przysłowia i powiedzenia ludowe ze Śląska Cieszyńskiego*, Czeski Cieszyn, ss. 161.
- Piegza K.
- 1979 *Nakrycia głowy kobiet cieszyńskich*, Czeski Cieszyn, ss. 43.
- Pilch M.
- 1972 *Zarys kultury materialnej górali wiślańskich*, „Cieszyński Rocznik Muzealny”, R. 2, s. 125-142.
- 1979 *Wisła naszych przodków*, Wisła, ss. 84.
- Płyniesz Olzo...
- 1970 *Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*, red. D. Kadłubiec, Ostrawa, ss. 222.
- 1972 *Zarys kultury materialnej ludu cieszyńskiego*, red. D. Kadłubiec, Ostrawa, ss. 286.
- Podzorski A.
- 1930 *Wisła i jej mieszkańcy*, „Zaranie Śląskie”, R. 6, z. 1, s. 33-36.
- Probosz J.
- 1937 *Wesele górali istebniańskich*, „Zaranie Śląskie”, R. 13, s. 243-253.
- 1938 *Wesele górali istebniańskich*, „Zaranie Śląskie”, R. 14, s. 35-43.
- Sawicki L.
- 1919 *Szałaśnictwo na Śląsku Cieszyńskim*, „Materiały Antropologiczno-Archaeologiczne i Etnograficzne”, t. 14, cz. 3, s. 137-183.
- Skrzosówna M.
- 1950/1951 *Pomoc wzajemna przy darciu pierza*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9, s. 531-548.
- Szromba-Rysowa Z.
- 1967 *Niektóre aspekty badań nadżywianiem ludności wiejskiej w Beskidzie Śląskim*, „Etnografia Polska”, t. 11, s. 173-177.
- 1978 *Pożywienie ludności wiejskiej na Śląsku*, Wrocław, ss. 135.
- Szubertowa M.
- 1950/1951 *Dary i świadczenia obrzędowe*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9, s. 581-596.
- 1950/1951 *Obrzędy i zwyczaje związane z narodzinami dziecka*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9, s. 597-616.
- Świątkowski H.
- 1950/1951 *Pomoc wzajemna przy budowie*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, t. 8-9, s. 549-551.

Tylkowa D.

- 1978 *Zdobywanie i użytkowanie wody we wsiach Beskidu Śląskiego*, Wrocław, ss. 154.

Wysłouchowa M.

- 1896a *Przyczynek do opisu wsi Wisły w Cieszyńskim*, „Lud”, R. 2, s. 126-141.
 1896b *Ze śląskiej ziemi*, „Tydzień” dodatek literacki do „Kuriera Lwowskiego”, R. 4, nr 47, s. 376; nr 48, s. 383-384; nr 50, s. 399-400; nr 51, s. 406-408; nr 52, s. 415-416.

Zawada P. (Sęk)

- 1931 *Istebna*, „Wierchy”, R. 9, s. 63-74.
 1935 *Góralskie zwyczaje wigilijne*, „Gwiazdka Cieszyńska”, R. 88, nr 101, s. 5.
 1936 *Wśród górali istebniańskich. Opis niektórych zwyczajów*, „Beskid Śląski”, R. 7, s. 26-34.

Zejszner L.

- 1850 *Podróż do źródeł Wisły odbyta w r. 1849 przez...*, „Biblioteka Warszawska”, R. 37, t. 1, s. 421-441.

Zofia Szromba-Rysowa, Danuta Tylkowa

ALLGEMEINE CHARAKTERISTIK DER REGION

Zusammenfassung

Im Artikel wurde ein kurzer Abriß der Geschichte der Schlesischen Beskiden, die mit dem Fürstentum Cieszyn (Teschen), das von der Mitte des 17. Jh. bis zum Ende des 1. Weltkriegs unter österreichischer Oberherrschaft stand, verbunden waren, gegeben. Die Schlesischen Beskiden wurden vermutlich im 15. Jh. besiedelt und erlebten im 16. Jh. die Einwanderung walachischer Bevölkerungsteile. Während der Konterreformation boten die Wälder der Beskiden der verfolgten protestantischen Bevölkerung Schutz, die heute einen bedeutenden Prozent der Dorfbevölkerung der Schlesischen Beskiden, neben den Adventisten und Anhängern anderer Sekten stellt, was nicht ohne Einfluß auf das Kulturbild dieser Region bleibt.

Die Schlesischen Beskiden — der westlichste Teil der Karpaten — wird durch eine Staatsgrenze zwischen der Tschechoslowakei und Polen aufgeteilt, wobei letzteres Land den kleineren Teil des Gebirgsgebiets in seinen Grenzen beherbergt. Die größten Dörfer — Wisła und Brenna, grenzen an das Schlesische Bergland an, die drei anderen, weiter nach Süden vorgeschobenen — Istebna-Jaworzynka und Koniaków, bilden einen geographisch geschlossenen Komplex von einer bedeutenden kulturellen Einheitlichkeit.

Die Existenzgrundlage für die Einwohner der Schlesischen Beskiden war lange Zeit die Rinder- und Schafzucht. Die Gebirgsbewohner, die eine Vergrößerung der Weideflächen anstrebten, teilten den Boden, verwandelten die Berghänge in Weiden und Wiesen. Auf diese Weise kletterte die Besiedlungsgrenze immer höher, dem sich die auf diesem Gebiet herrschende Habsburgerdynastie anfänglich nicht widersetzte, da sie hierin eine zusätzliche Einnahmequelle sah. In der zweiten Hälfte des 18. Jh. jedoch begann sie eine groß angelegte Bewaldungsaktion der Schlesischen Beskiden, führte einen harten Kampf mit den Gebirglern und vertrieb sie von den Weideflächen. Das führte zu einer Beschränkung und später

Vernichtung der Viehhaltung, was zur Emigration der Gebirgsbevölkerung in die Industriezentren Frankreichs, der Vereinigten Staaten von Nordamerika, sowie in das Karwin-Ostrauer Industriegebiet beitrug. Nach der Wiedererlangung der Unabhängigkeit nach dem 1. Weltkrieg versuchte man, die Viehhaltung auf diesem Gebiet zu reaktivieren und das Niveau von Ackerbau und Viehhaltung anzuheben. Der entstehende Fremdenverkehr und der damit verbundene Bau von Sanatorien, Straßen und Bädereinrichtungen trug bedeutend zur Verbesserung der materiellen Situation der schlesischen Bergbewohner bei. Jedoch erst nach dem 2. Weltkrieg kam es zu einer schnellen Modernisierung der Dörfer unter dem Einfluß der sich verstärkenden Beziehungen mit dem oberschlesischen Industriegebiet, dem Anstieg der Beschäftigung außerhalb der Landwirtschaft und der Entwicklung des Tourismus und Bäderverkehrs.

Die allgemeine Charakteristik der Region wird durch eine Übersicht über das ethnographische Interesse an den Schlesischen Beskiden, die bis in die Mitte des 19. Jh. zurückreichen, sowie durch eine Auswahl der wichtigsten Publikationen zur Volkskultur dieser Region abgeschlossen.